

Recenzja rozprawy doktorskiej mgra Jakuba Łakomego: *Ewolucja koncepcji interpretacji prawniczej. Między semiotyką a polityką*, Wrocław 2022

1. Wybór i uzasadnienie tematu rozprawy

Wybór tematu rozprawy doktorskiej, ze względu na doniosłość i aktualność, uznać należy za w pełni uzasadniony. W pierwszym przypadku chodzić będzie o zagadnienie interpretacji (wykładni) prawa, która zajmuje w teorii i praktyce prawa miejsce kluczowe. Natomiast w drugim przypadku chodzi o najnowsze dyskusje prowadzone wokół problematyki relacji prawa i polityki, a ściślej, polityczności procesu interpretacji tekstu prawnego oraz teorii interpretacji prawniczej. Wybrany obszar badań odnosi się zatem do kwestii fundamentalnych, znaczących, dodajmy trudnych, a zarazem aktualnych. W rozprawie przyjęto kilka perspektyw („filtrów” analizy), ale dominuje perspektywa „hermeneutycznego uniwersalizmu” (s. 5, 29), co można rozumieć w znaczeniu metodologicznym, jako badanie z perspektywy hermeneutycznej oraz w znaczeniu akceptacji mocnej tezy hermeneutycznej, iż w procesie poznania istnieją jedynie interpretacje. W tym przypadku, tj. podjętego zagadnienia rozprawy, warstwą głębszą interpretacji tekstu prawnego będzie kontekst polityczność tworzenia i stosowania prawa.

2. Problem badawczy i teza rozprawy

Główny problem badawczy rozprawy umiejscowiony został w obszarze tzw. przełomu poststrukturalistycznego w humanistyce i teorii literatury oraz jego powiązaniu z koncepcjami wykładni prawa. W rozprawie Autor analizuje ewolucję koncepcji wykładni prawa kształtującą się pod wpływem myśli Stanleya Fisha i Duncana Kennedy’ego. Zasadniczo Autor nie sięga do dorobku polskiej jurysprudencji, co wynika ze świadomego ograniczenia obszaru badań. Ponadto Autor pozostaje w obszarze rozważań metateoretycznych, natomiast zagadnienia praktyki pojawiają się jedynie, niejako dodatkowo.

Celem rozprawy jest analiza zagadnienie polityczności procesów stosowania prawa oraz jego autonomii/heteronomii w stosunku do polityki i bieżących zjawisk społecznych, a także założenie (oczekiwanie), aby prawo zachowało, zabezpieczało interesy całej wspólnoty politycznej, nie zaś określonych grup interesu, czy silniejszych.

Autor poszukuje odpowiedzi na pytanie o warunki możliwości spełnienia wyżej wskazanego oczekiwania wobec prawa, jako pewnej metody życia zbiorowego. Nurtem, który daje szerokie możliwości nowym rozważań teoretycznych w tym zakresie jest właśnie przywołany wyżej poststrukturalizm w ramach którego stawiane jest pytanie o relacje prawa, polityki i moralności społecznej. W poszukiwaniu odpowiedzi na postawione pytanie ukazana została ewolucja, po pierwsze, samej filozofii interpretacji prawa Stanleya Fisha i Duncana Kennedy'ego, a po drugie, ewolucja w znaczeniu uniwersalnym, tj. proces każdej teorii interpretacji, która w toku przemian „lokuje” w obszarze własnej teorii określone założenia.

Stanley Fish i Duncan Kennedy należą do dwu różnych nurtów interpretacji prawniczej, tj. neopragmatyzmu i ruchu studiów krytycznych nad prawem. Autor uwypukla przełomowe znaczenie badań przywołanych filozofów prawa. Stanley Fish zajmuje pozycję jednego z najbardziej wpływowych neopragmatystów amerykańskich. Dla przykładu, inni neopragmatyści, jak np. Richard Rorty o kwestii wykładni prawa traktowali w niewielkim stopniu. Według S. Fisha *Interpretation is the only game in town*. Przypomnijmy w tym kontekście, co ciekawe, iż ang. termin *town* ma swój gr. źródłosłów w terminie *polis*, a tu już blisko do *polityki* w znaczeniu wspólnoty i społeczeństwa zorganizowanego w państwo. Podobnie przełomowe znaczenie dla ruchu studiów krytycznych nad prawem mają dokonania Duncana Kennedy'ego.

3. Ocena strony formalnej rozprawy

Wyniki badań przedstawione zostały w następującym układzie: 1) wprowadzenie, 2) pięć rozdziałów korpusu rozprawy, 3) zakończenie, 4) wykaz wykorzystanej literatury przedmiotu. Podkreślić należy, iż struktura korpusu

rozprawy doktorskiej spełnia warunki podziału logicznego, tzn. plan rozprawy jest wyczerpujący i rozłączny i prowadzi do konkluzji w częściach końcowych.

Kolejność rozdziałów jest następująca: a) rozdział pierwszy wprowadza w zagadnienie przewrotu poststrukturalistycznego, założenia pracy i konieczne wyjaśnienia terminologiczne; b) rozdział drugi omawia stanowisko Duncana Kennedy'ego; c) rozdział trzeci przedstawia główne kwestie stanowiska Stanleya Fisha; d) w rozdziale czwartym Autor analizuje debatę R. Dworkina i S. Fisha; e) w rozdziale piątym odnajdujemy ostateczną syntezę wyników badań. Całość analiz ma charakter postępujący, zaś odpowiedź na pytanie, tj. postawiony problem badawczy odnajdujemy w części ostatniej.

Wskazana literatura przedmiotu jest wystarczająco obszerna i została dobrze wykorzystana. Przypisy sporządzone zostały poprawnie w ich różnych funkcjach, tj. w znaczeniu dokumentującym materiał badawczy, komentującym i wskazującym również na dalszą literaturę przedmiotu. Język rozprawy jest jasny, komunikatywny, spełnia wymogi tekstu opracowania naukowego. Przedstawiona do recenzji rozprawa, ze względu na wymogi formalne spełnia zatem warunki oceny pozytywnej.

4. Ocena zawartości merytorycznej rozprawy doktorskiej

W rozdziale pierwszym Autor dokonuje szerokiego, metodologicznego, teoretycznego i terminologicznego objaśnienia rozważań, które koncentrują się wokół zjawiska przełomu poststrukturalistycznego w naukach humanistycznych, co dało też impuls do wprowadzenia zagadnienia polityczności do ogólnej refleksji nad prawem, jako wytworem kulturowym i powiązania kwestii semantycznej i politycznej. Dodajmy też, że w ramach programu poststrukturalnego chodziło o odsłonięcie warstwy tekstu prawnego, która stanowi czynnik ideologicznie zapośredniczonego i autorytarnego zarazem systemu politycznego. Dokonując interpretacji tekstu dokonuje się zarazem aktu politycznego, chociażby ze względu na *obiectum formale subquod*, tj. sposób, perspektywę stawianej kwestii.

Należy podkreślić, iż wprowadzoną systematykę stanowisk, założeń, pojęć uznać należy za poprawną i zarazem merytorycznie trafną, co daje możliwości prowadzenia analiz w kolejnych częściach pracy. Warto również zaznaczyć, iż

zabiegi porządkujące oparte zostały na własnej solidnej wiedzy Autora, co wskazuje zarazem na własny i twórczy charakter podjętych badań.

W rozdziale drugim przedstawiona została problematyka polityczności procesu stosowania prawa D. Kennedy'ego. W ostatnich dekadach związku prawa i polityki najmocniej podkreślał ruch studiów krytycznych nad prawem (CLS). Ruch ten ukształtował się jeszcze przed poststrukturalizmem w humanistyce. Natomiast w dalszych etapach ewoluował pod wpływem myśli J. Derridy, R. Barthes'a i M. Foucaulta. W rozdziale tym Autor analizie poddaje późną fazę CLS, która rozwinęła się pod wpływem myśli poststrukturalistycznej, ograniczając się do dorobku D. Kennedy'ego. D. Kennedy jest zwolennikiem tzw. „hermeneutyki podejrzeń”, lecz nie w zakresie, który miałby w dyskursie prawniczym uzyskać przewagę. D. Kennedy nie zgadza się z takim użyciem hermeneutyki podejrzeń, która sprawia, że podmiot stosujący tego rodzaju podejście sam staje się wolny od jakichkolwiek zarzutów i podejrzeń. Dodajmy, iż przypomina to tzw. „analizę krytyczną” K. Ajdukiewicza, tj. stosowanie zasady racji wystarczającej (*principium rationis sufficientis*), która za każdym razem odnosi się również do samego podmiotu wygłaszającego argumenty krytyczne, które również spełniać muszą warunek *rationis sufficientis*. Innymi słowy, każda interpretacja i krytyka uwikłana jest immanentnie w określone racje ideologiczne, musi zatem wskazać na określoną podstawę głoszonego poglądu.

Dalsze analizy myśli D. Kennedy'ego odnoszące się do interpretacji prawa, stanowią ich rozwinięcie przedstawione w pracy *A Critique of Adjudication* (1998). Publikacja stanowi wnikliwe spojrzenie na polityczną naturę prawa i decyzji prawnych, głównie orzeczniczych. W rozdziale V (*Policy and Coherence*) D. Kennedy analizuje argumenty z polityki (*policy arguments*) w amerykańskim procesie stosowania prawa, przy czym koncentruje się na użyciu dwu kategorii: 1) dedukcji i 2) argumentacji politycznej. W Pierwszym przypadku proces stosowania prawa ma charakter nieideologiczny, gdyż opiera się na strukturze wnioskowań dedukcyjnych, nawet gdy chodzi o przypadki konfliktów ideologicznych, czy grup interesu partykularnego. Natomiast w drugim przypadku chodzić będzie o *policy arguments*, gdy dedukcja nie pozwala na jednoznaczne rozwiązanie lub gdy w grę wchodzi określony rodzaj argumentu celowościowego, czy zakłada się wielość *policies*, które należy ważyć.

I dodajmy od razu, iż przywołane rozumienie argumentacji politycznej nie daje się pogodzić z ujęciem polityczności Chantal Mouffe i pojęciem „zatargu” (politycznego) Jean-Francois Lyotarda. Zarówno Ch. Mouffe, jak i J. F. Lyotard inaczej niż społeczeństwa doby nowoczesności klasycznej (modernizmu) widzą naturę relacji (więzi) społecznych. Zasadniczo chodzi o dwa różne rodzajowo i wykluczające się modele: pierwszy to postrzeganie społeczeństwa, jako pewnej całości opartej na zaufaniu, poszukiwaniu kompromisu i zgody, zaś drugi to model oparty na dychotomii i rozwarstwieniu, które trawi jedność społeczną.

Rozdział trzeci poświęcony został analizie poglądów neopragmatysty S. Fisha. I w tym przypadku omawianie wczesnych i dojrzałych poglądów autora odniesiono do określenia polityczności Chantal Mouffe. S. Fish wbrew ujęciom skrajnym nie uważa, z jednej strony, iż sędziowska interpretacja tekstu prawnego stanowi zawsze pewną racjonalizację ich politycznych poglądów, zaś z drugiej strony, interpretacja tekstu powinna być w określony sposób samym tekstem. Co więcej, nie zajmuje on też jakiegoś stanowiska pośredniego. Stanowisko Fisha, jak podkreśla Autor, opiera się na przekonaniu, iż znaczenie tekstu prawnego ustalane jest w procesie interpretacji przez członków wspólnot interpretacyjnych.

Ostatecznie stanowisko Fisha stanowi jedno z odmian hermeneutycznego uniwersalizmu, uzasadnione ostatecznie porzuceniem klasycznej kartezjańskiej opozycji epistemologicznej: podmiot (*subiectum*) vs. przedmiot (*obiectum*). Innymi słowy, nasze sposoby rozumienia świata i tekstu prawnego byłyby stale wytwarzane (kulturowo, społecznie) i posiadały nieunikniony wymiar zmienności i stałości w ramach określonej wspólnoty interpretacyjnej (np. prawników).

Rozdział czwarty prezentuje dziesięcioletni spór S. Fisha z R. Dworkinem. Przedmiotowa dyskusja, omawiana w literaturze przedmiotu, stała się w rozprawie okazją do uściślenia koncepcji interpretacji prawniczej. Omówienie sporu pozwoliło Autorowi przedstawić genezę poglądów S. Fisha, które często powstawały przyczynkarsko w toku sporów i dyskusji. Przypomnijmy, iż rozumienie „polityki” i „polityczności” u R. Dworkina nie różni się zasadniczo od określenia przywołanych kategorii przez pozytywistów prawniczych. Warto dodać, iż przeprowadzone w tej części rozprawy analizy są bardzo wnikliwe w ważeniu argumentów obu teoretyków. Jednocześnie rozdział czwarty stanowi pewne przygotowanie, zresztą bardzo dobre, do sformułowania tez ogólnych rozprawy

przedstawionych w rozdziale piątym i podania ogólnej teorii interpretacji po tzw. przewrocie poststrukturalistycznym.

Rozdział piąty stanowi zebranie wyników badań wynikających z analizy dokonań S. Fisha i D. Kennedy'ego analizowanych, jak przyjmuje Autor, przez „filtr” (perspektywę) hermeneutycznego uniwersalizmu i poststrukturalistycznego ujęcia polityczności w rozumieniu Ch. Mouffe i odniesienia poglądów autorów do kategorii postanalityczności. Najogólniej mówiąc zrywają oni z założeniami pozytywistycznych i analitycznych koncepcji prawa.

Po pierwsze, stanowisko S. Fisha i D. Kennedy'ego odbiega od założeń tzw. profesjonalizacji badań naukowych i dążenia do stopniowej syntezy badań. W tym wymiarze poststrukturalizm zakłada antagonizmy różnych grup ideologicznych, a zatem trudno byłoby wytworzyć wspólnotę poszukującą określonej perspektywy badawczej. Po drugie, w wymiarze metodologicznym, postanalityczność wyraźnie rozluźnia rygory uprawiania nauki. Hermeneutyczny uniwersalizm eksponuje stanowisko metodologicznego fallibilizmu w nauce, przyjmując, iż to, co uznajemy za prawdę lub akceptowaną w środowisku naukowym interpretację faktów jest tylko prowizoryczne. Proces interpretacji naukowej (rozumienia świata i człowieka) nigdy się nie kończy. Po trzecie, filozofia analityczna była związana z klasyczną (korespondencyjną) koncepcją prawdy (*veritas est adaequatio rei et intellectus*). Natomiast poststrukturalizm zrywa z tego rodzaju założeniami i wprowadza się pojęcie teorii, która jest zbiorem twierdzeń, których jeszcze nie obalono (antyfundacjonalizm). I dodajmy do tego jeszcze odrzucenie jednej metody na rzecz wielości. Odrzucenie systemowości na rzecz różnych, antagonistycznych interpretacji, co ma istotny związek np. z różnymi wspólnotami interpretacyjnymi, a także odrzucenie ahistorycznego spojrzenia na badane zjawiska, co w przypadku tworców kultury, w tym tekstu (literackiego, prawnego), jest trudne do przyjęcia, gdyż wytwory kulturowe powstają o określonych okolicznościach.

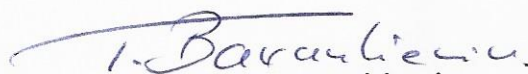
W przywołanym kontekście, Autor pyta o polityczność postanalitycznej teorii prawa i mówi o związku tego, co semantyczne i polityczne. Przypomnijmy jednak, iż tego rodzaju pytanie, jak zresztą podkreśla J. F. Lyotard, nie może zostać postawione na gruncie modelu wspólnoty, które dąży do jedności i oparta jest na zaufaniu. Dopiero model społeczeństwa oparty na antagonizmach może ujawnić moment polityczny w rozumieniu Ch. Mouffe.

Prowadzi to Autora rozprawy do zasadniczego wniosku końcowego: „Skoro pod wpływem poststrukturalizmu pozbywamy się koncepcji znaczenia jako bytu obiektywnego, bez wątplenia musimy zacząć interpretować prawo inaczej” (s. 147). Powstaje pytanie, w jaki nowy sposób? Wykluczyć należy możliwość budowy jednej normatywnej teorii, natomiast pozostaje przyjęcie określonego pluralizmu metodologicznego, uznając zarazem niezdeterminowanie, brak znaczenia, które moglibyśmy odkryć. Z kolei nie prowadzi to do wniosku o istnieniu swoistego anarchizmu metodologicznego interpretacji prawa. Interpretacja nie staje się przez to dowolna, niczym nie uwarunkowana, otwarta na w uznaniowe, osobiste racje, a być może i „kaprys” interpretatora.

Podsumowując, przeprowadzone przez Autora analizy, argumentacja, stawiane pytanie, komentarze i zebrane wnioski mają charakter badań bardzo rzetelnych. Podjęty problem badawczy ma dla teorii i filozofii prawa charakter fundamentalny. Podjęta została materia znacząca, a zarazem trudna, wymagająca obszernego własnego badania i własnych przemyśleń, z pytaniami wobec zastanej teorii wykładni, co otwiera dyskusję na przyszłość.

5. Wnioski końcowe

Wobec przedstawionej oceny recenzyjnej stwierdzam, że opracowanie w całości spełnia warunki opracowania naukowego stawiane rozprawie doktorskiej, stanowiąc zarazem oryginalne rozwiązanie problemu naukowego i wnosząc o dopuszczenie Pana mgra Jakuba Łakomego do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Tomasz Barankiewicz